

**ՑԵՂԱՄՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՈՒԵՍ ՄԱՐԴԿՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ
ՈՒՂՂՎԱԾ ԾԱՆՐԱԳՈՒՅՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ**

Նունե Սարումյան

պ.գ.թ., դոցենտ

ԱրՊՀ

***Բանալի բառեր:** Ոճրագործություն, ցեղասպանություն, հանցագործություն, երիտթուրքեր, արևմտահայություն, դատավճիռ, միջազգային ռազմական տրիբունալ, կոնվենցիա, Ռաֆայել Լեմկին, բռնագաղթ, կոտորած, ժխտողականություն, դատապարտում*

Մարդկության պատմության մեջ իր նախադեպը չունեցող ոճրագործությունը, որն իր վրա բևեռեց համաշխարհային մտավորականության ուշադրությունը, առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին երիտթուրքական ճիվաղների կողմից իրագործված արևմտահայության ժողովրդասպանությունն էր՝ Հայոց Մեծ եղեռնը՝ հարյուր տարի առաջ իրագործված ցեղասպանությունը, որը կաթվածահար արեց հայ ժողովրդին:

Դարի աննախադեպ ոճրագործությունը¹ մեր նորագույն պատմության առանցքն է կազմում և պահպանում է իր քաղաքական այժմեականությունը:

Հայոց ցեղասպանության հետ կապված իրադարձությունները իրենց լուսաբանումն են գտել հայրենի և արտասահմանյան պատմագրության մեջ: Խնդրո առարկա հարցի նկատմամբ հետաքրքրությունը ավելի է մեծացել սկսած 1965 թվականից, երբ հայ և համաշխարհային հանրությունը լայնորեն նշեց հայերի 1915թ. ցեղասպանության 50-ամյակը:

Հայերի ցեղասպանության և Հայկական հարցի բազմապլան խնդիրների ուսումնասիրությամբ առաջացել է պատմական մեծաքանակ գրականություն՝ աշխատություններ, փաստաթղթերի ու վավերագրերի ժողովածուներ, հուշագրություններ և այլ հրապարակումներ: Խնդիրը ուսումնասիրել և ուսումնասիրում են ոչ միայն հայ պատմաբանները, այլև օտարները՝ Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի, Եվրոպական և մերձավորարևելյան երկրների գիտնականները: Իրադարձությունների իր տեսակետն է առաջ քաշում նաև թուրքական պատմագրությունը, որը ձգտում է ամեն կերպ արդարացնելու

---

¹ Օսմանյան կայսրությունում և նրան հարակից շրջաններում 1915-1923 թթ. տեղի ունեցած հայերի զանգվածային բռնագաղթը և կոտորածներն ու բռնի կրոնափոխումն անվանում են Հայոց ցեղասպանություն:

Այդ կոտորածները ծրագրվեցին և կազմակերպվեցին Օսմանյան կայսրությունում երիտթուրքերի, իսկ հետագայում ավարտին հասցվեցին քեմալական կառավարության կողմից:

Թուրքիայի ղեկավար շրջանների հանցավոր գործողությունները, նրանց հակահայկական քաղաքականությունը:

Բազմաթիվ երկրներում ստեղծվող պատմական գրականությունը վկայում է, որ Հայկական հարցը և հայերի ցեղասպանության խնդիրը մնում են միջազգային պատմագրության, հետևաբար և միջազգային հանրության ուշադրության կենտրոնում:

Ցեղասպանությունը (զենցիղ՝ հունարեն *ge'nos*-տոհմ, ցեղ և լատիներեն *caedo*-սպանում եմ բառերի համակցումից է կազմված) միջազգային հանցագործություն է, որի բնորոշ գործոններն են որևէ ազգային, էթնիկական, ռասայական կամ կրոնական խմբի լիակատար կամ մասնակի ոչնչացման գործողությունները¹: ՄԱԿ-ի՝ 1948թ. դեկտեմբերի 9-ի «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժի մասին» կոնվենցիայով բնորոշվող ցեղասպանության գործողություններ մարդկության պատմության մեջ շատ են եղել՝ հնագույն ժամանակներից սկսված, հատկապես ավերիչ պատերազմների ու ամայացնող արշավանքների, էթնիկական ու կրոնական ներքին ընդհարումների, եվրոպական տերությունների կողմից գաղութատիրական կայսրությունների ստեղծման և աշխարհի բաժանման ու վերաբաժանման ժամանակ, ինչը հանգեցրել է երկու համաշխարհային պատերազմների և այլն:

Ցեղասպանություն եզրույթը առաջին անգամ շրջանառության մեջ է դրել լեհական իրավաբան, քրեական և միջազգային իրավունքի մասնագետ, փաստաբան, ծագումով հրեա Ռաֆայել Լեմկինը 20-րդ դարի 30-ական թվականներին, իսկ համաշխարհային պատերազմից հետո ստացել է միջազգային իրավական կարգավիճակ՝ որպես մարդկության դեմ ուղղված ծանրագույն հանցագործություն²:

Ռ.Լեմկինը այս եզրույթով ցանկանում էր նկարագրել համակարգված սպանությունների և բռնությունների նացիստական քաղաքականությունը՝ նկատի ունենալով նաև 1915 թ. Օսմանյան կայսրությունում հայերի հանդեպ իրագործված կոտորածները, ապա և հրեաների ոչնչացումը ֆաշիստական Գերմանիայում 1939-1945թվականների Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի նախօրեին և պատերազմի տարիներին՝ հիտլերականների կողմից գրավված երկրներում:

1945-ին, երբ Նյուրնբերգի միջազգային ռազմական տրիբունալը նացիստական ղեկավարությանը մեղադրեց մարդկության հանդեպ կատարված հանցագործությունների մեջ, «ցեղասպանություն» բառը ներառվեց դատավճռում, սակայն որպես նկարագրական, այլ ոչ թե իրավական եզրույթ:

¹ Հայկական հարց հանրագիտարան, Երևան, 1996, էջ 448:

² Նույն տեղը:

1948 թ. դեկտեմբերի 9-ին Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին իրականացված լայնածավալ կորուստների հիշողության ազդեցությամբ ՄԱԿ-ի ընդունած «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին» կոնվենցիայով ցեղասպանությունը սահմանվում է որպես միջազգային հանցագործություն, և այն ստորագրող պետությունները պարտավորվում են կանխել, ինչպես նաև պատժել ցեղասպանություն իրականացնողներին¹:

Կոնվենցիայի ընդունումից հետո որոշ գիտնականներ առաջարկել են ավելի համընդգրկուն սահմանումներ: Մասնավորապես 1959 թ. իրավագետ Փիթեր Դրոստը սահմանել է ցեղասպանությունը որպես «մարդկանց՝ որևէ խմբի պատկանելության համար կյանքից կանխամտածված զրկելը»²:

Անվանի ցեղասպանագետ, «Ցեղասպանության հանրագիտարանի» խմբագիր Իսրայել Չառնին առաջարկել է հետևյալ սահմանումը. «Ցեղասպանությունը, ընդհանրական իմաստով, զգալի թվով մարդկանց զանգվածային սպանությունն է, որը չի իրագործվել թշնամու զինված ուժերի դեմ ռազմական գործողությունների ընթացքում, այլ զոհերի անպաշտպանվածության և անօգնականության պայմաններում»³:

Հարկ է նշել, որ ՄԱԿ-ի կոնվենցիան քաղաքական խմբի անդամների սպանությունը չի սահմանում որպես ցեղասպանություն, սակայն շատ ցեղասպանագետներ պնդում են՝ ցեղասպանության սահմանման մեջ պետք է ներառել նաև այդ կետը: Ըստ նշանավոր ցեղասպանագետ և սոցիոլոգ Լեո Կուպերի՝ ժամանակակից աշխարհում քաղաքական տարաձայնություններն առնվազն նույնքան կարևոր հիմք են կոտորածների և ոչնչացման համար, որքան ռասայական, էթնիկ կամ կրոնական տարբերությունները: Ի լրումն կոնվենցիայում քաղաքական խմբի սպանությանը որպես ցեղասպանություն դիտվող սահմանման բացակայության՝ այս ոլորտի մասնագետներ, գիտնականներ Թեդ Գուրը և Բարբարա Հարֆը շրջանառության մեջ են դրել «Պոլիտիցիդ» եզրույթը⁴:

Այսպիսով՝ ցեղասպանությունը մարդկանց կազմակերպված բնաջնջումն է՝ նրանց կոլեկտիվ գոյությանը վերջ դնելու հիմնական նպատակով: Հետևաբար ցեղասպանության իրագործման համար անհրաժեշտ է կենտրոնացված ծրագիր և դրա իրագործման ներքին կառուցակարգ (մեխանիզմ), ինչն էլ ցեղասպանությունը դարձնում է պետական հանցագործություն, քանի որ միայն պետությունն է օժտված այն բոլոր ռեսուրսներով, որոնք կարելի է օգտագործել այս քաղաքականությունն իրականացնելու համար:

¹ <http://www.genocide-museum.am/arm/genocide.php#sthash.tRB8zu6n.dpuf>:

² Նույն տեղը:

³ Նույն տեղը:

⁴ Նույն տեղը:

20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություն է համարվում 1,5 մլն հայերի ոչնչացումը Արևմտյան Հայաստանում և Օսմանյան կայսրության մյուս հայաբնակ վայրերում այն կազմակերպել և ծրագրավորված իրականացրել են երիտթուրքական կառավարողները: Այսինքն՝ մեկուկես միլիոն հայ է սպանվել՝ հայ լինելու համար:

Ցեղասպանություն էր նաև Արևելյան Հայաստանի հայ բնակչության զանգվածային սպանությունները, որ իրագործել են 1918թվականին Այսրկովկաս ներխուժած թուրքական զորքերն ու 1920 թվականի սեպտեմբեր-դեկտեմբերին Հայաստանի Հանրապետության դեմ ագրեսիա սանձազերծած քեմալականները, ինչպես նաև 1918 թվականին և 1920 թվականին Բաքվում և Շուշիում մուսավաթականների կազմակերպած հայ բնակչության ջարդերը¹:

Ցեղասպանության գործողություններ էին 1988 թվականի փետրվարին հայերի զանգվածային սպանությունները, ջարդերն ու բռնաբարությունները, տեղահանությունները Սումգայիթում, 1989 թվականին Կիրովաբադում ու Ադրբեջանի մյուս հայաբնակ վայրերում, ինչպես նաև 1990 թվականի հունվարին Բաքվում, որ իրականացրին ադրբեջանական ազգայնամոլները ԱդրԽՄՀ պաշտոնական իշխանությունների և իրավապահ մարմինների թողսովությամբ:

Այդ գործողությունները լիովին համապատասխանում են ՄԱԿ-ի 1948 թվականի Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի երեք կետերին՝ 1. խմբի անդամների սպանություն, 2. նրանց մարմնական լուրջ վնասվածք կամ մտավոր խանգարում պատճառելը, 3. Խմբի համար այնպիսի կենսապայմանների ստեղծումը, որոնց նպատակն է այդ խմբի լիակատար կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացումը: Ուստի և այդ գործողությունների ոգեշնչողները, հրահրողներն ու կազմակերպիչները, այդ թվում՝ Ադրբեջանի ժողովրդական ճակատի պարագլուխները ենթակա են քրեական պատասխանատվության որպես միջազգային հանցագործներ²:

Միջազգային զինվորական ատյանի հրովարտակի 6-րդ կետի համաձայն՝ մարդկության դեմ ոճրագործություն են ճանաչվել «պատերազմից առաջ կամ պատերազմի ընթացքում քաղաքական բնակչության սպանությունը, բնաջնջումը, ստրկացումը, տեղահանությունը և նրա դեմ գործադրված այլ անմարդկային գործողությունները, կամ քաղաքական, ռասայական, կրոնական շարժառիթներով հալածանքները»³: Հրովարտակի այդ կետը հիմք է

¹ Հայկական հարց հանրագիտարան, Երևան, 1996, էջ 448:

² Նույն տեղը, էջ 449:

³ Հրովարտակն ընդունվել է 1945թ. օգոստոսի 8-ին և հանդիսանում է պատերազմական զլխավոր հանցագործներին դատելու ու պատժելու մասին ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, ԽՍՀՄ-ի և Ֆրանսիայի միջև կնքված համաձայնագրի անկապտելի մասը: Տես՝ Հայկական հարց հանրագիտարան, Երևան, 1996, էջ 332:

հանդիսացել «ցեղասպանություն» հասկացության՝ որպես միջազգային հանցագործության իրավական նորմի մշակման համար:

Հայերի ցեղասպանության թուրքական քաղաքականությունը պայմանավորված էր մի շարք գործոններով, որոնց մեջ կարևոր նշանակություն ունեւր պանիսլամիզմի և պանթուրքիզմի գաղափարախոսությունը, որը 19-րդ դարի կեսից դավանում էին Օսմանյան կայսրության կառավարող շրջանները: Պանիսլամիզմի մարտաշունչ գաղափարախոսությունն առանձնանում էր ոչ մահմեդականների նկատմամբ անհանդուրժողությամբ և քարոզում էր բացահայտ ազգայնամոլություն, բոլոր ոչ թուրք ժողովուրդների թուրքացման կոչ անում:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրէին երիտթուրքերի կառավարությունը, ջանալով պահպանել քայքայվող Օսմանյան կայսրության մնացորդները, որդեգրեց պանթուրքիզմի և ազգային միատարր քաղաքականությունը: Այն ծրագրում էր հսկայածավալ մի կայսրության ստեղծում, որը, տարածվելով մինչև Չինաստան, իր մեջ կներառեր Կովկասի, Միջին Ասիայի բոլոր թուրքալեզու ժողովուրդներին: Ծրագիրը նախատեսում էր քրիստոնյա և իսլամացված ու այլ փոքրամասնությունների թրքացում: Հայ բնակչությունը դիտվում էր հիմնական խոչընդոտ այս ծրագրի իրականացման ճանապարհին:

Մտնելով պատերազմի մեջ՝ Օսմանյան կայսրության երիտթուրքական կառավարությունը «Մեծ Թուրան» ստեղծելու հեռուն գնացող ծրագրեր ուներ: Մասնավորապես նախատեսվում էր կայսրությանը միացնել Այսրկովկասը, Հյուսիսային Կովկասը, Միջին Ասիան, Դրիմը, Պովոլժիեն: Եվ այդ նպատակի իրականացման ճանապարհին նվաճողներին հարկ կլինէր ոչնչացնելու նախ և առաջ հայ ժողովրդին, որն ուներ ռուսական կողմնորոշում և հակադրվում էր պանթուրքիստների գավթողական ծրագրերին:

Փաստորեն պատմությունը խաչաձևեց թուրքերի և հայերի ազգային շահերը: Հայոց պատմական հայրենիքում կամ թուրքը պետք է կառուցեր իր ազգային պետականությունը, կամ էլ հայերը պետք է վերականգնէին իրենց կորցրած պետականությունը¹:

Թուրանական պետության ստեղծման համար պետք է ոչնչացվէր արևմտահայությունը և որպես նվազագույն պայման նվաճվէր Կարսը, Արդահանը, Մուրմալուն, Նախիջևանը, Չանգեզուրը և Լեռնային Ղարաբաղը: Այդ տարածքների բնակչությունը ևս պետք է ոչնչացվէր: Իսկ առավելագույնը թուրքիայի համար ամբողջ հայ ժողովրդի և Հայաստանի ոչնչացումն էր այդ էր պահանջում պանթուրքիզմի գաղափարախոսությունը²:

¹ Հայոց ցեղասպանությունը, Ուսումնասիրություններ, Երևան, 2001, էջ 13:

² Նույն տեղը, էջ 20:

Հայ ժողովրդի երկու հատվածները՝ արևմտահայությունը և արևելահայությունը պետք է ոչնչացվեին: Արևմտահայության ոչնչացումը պետք է կազմակերպեր և իրագործեր Թուրքիան, արևելահայության ոչնչացումը՝ Թուրքիան՝ Ադրբեջանի օժանդակությամբ:

1914թ սկզբին տեղական իշխանություններին ուղարկվել է հայերի նկատմամբ գործադրվելիք միջոցառումների հատուկ հրահանգ: Եվ հենց այն փաստը, որ հրահանգն ուղարկվել է մինչև պատերազմի սկիզբը, անհերքելիորեն վկայում է, որ հայերի ոչնչացումը ծրագրավորված քայլ էր և թելադրված չէր կոնկրետ պատերազմի իրադրությամբ¹:

Երիտթուրքերի կողմից Մեծ եղեռնի նախապատրաստման և իրականացման վերաբերյալ վիթխարի քանակությամբ նյութերի՝ վավերագրերի, ակնատեսների և ցեղասպանությունից փրկվածների վկայությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ արևմտահայության ֆիզիկական բնաջնջման ուղղությամբ երիտթուրքերը գործնական քայլերի դիմեցին իշխանության գլուխ անցնելու առաջին իսկ օրից: Ադանայի 1909թ. կոտորածը այդ քաղաքականության գործադրման առաջին լուրջ փորձն էր²:

Դեռևս 1894-1896 թվականներին սուլթան Աբդուլ Համիդի թելադրանքով իրականացված ջարդերը, ապա և 1915-1918 թվականներին երիտասարդ թուրքերի կազմակերպած հայերի ցեղասպանությունը մնացին անպատիժ, որը հետագայում կրկնվեց Ադուլֆ Հիտլերի կողմից՝ հրեաների նկատմամբ:

Պետք է նշել, որ Ա.Հիտլերն ինքը հրապարակորեն հավանություն տվեց հայերի ցեղասպանությանը՝ 1939 թվականին հրամայելով վարվել այնպես, ինչպես օսմանյան թուրքերը հայերի նկատմամբ վարվեցին 1915 թվականին: Ֆյուրերը հայտարարեց. «Սյսպես, կազմ ու պատրաստ վիճակում են «մահվան ջոկատները» (նկատի ունի ՄՄ-ի զինվորական հատուկ կազմավորումները), առայժմ միայն Արևելքում, որոնց հրամայված է առանց խղճահարության սպանել լեհական ծագման ու լեհերեն խոսող տղամարդկանց, կանանց ու երեխաներին: Միայն այսպես մենք կկարողանանք ձեռք բերել մեզ անհրաժեշտ հողային կենսատարածությունը: Վերջիվերջո, ո՞վ է այսօր հիշում հայերի ցեղասպանությունը»³:

Հիտլերի հռետորական հարցը ոչ եզակի և ոչ էլ պատահական մի դիտողություն էր և ունեցել էր գոնե մեկ նախօրինակ: Նրա հիշատակումները հայերի ցեղասպանության վերաբերյալ հարկ է դիտել նրա մտածելակերպի ավելի լայն կոնտեքստում, որտեղ ի սկզբանե գերիշխում էր անտիսեմիտիզմը, արիացիների գերազանցության համոզմունքն ու գերիշխանություն ձեռք բերելու

¹ Հայկական հարց հանրագիտարան, Երևան, 1996, էջ 305:

² Պողոսյան Ս.Կ., Գոյատևման պայքարի քառուղիներում, Երևան, 1989, էջ 366:

³ Լանգ Դ.Մ., Ուոքեր Բ.Ջ., Հայերը, Երևան, 1992, էջ 7:

մոլուցքը¹: Ավելին՝ անհրաժեշտ հողային կենսատարածության տեր դառնալու միակ միջոցն էր դա:

Անդրադառնալով անցյալի վայրագությունների իրագործման ձևերին՝ զարմանալի չպետք է թվա այն հանգամանքը, որ Հիտլերը ի մտի է ունեցել նաև հայկական ջարդերի օրինակը, երբ թուրքական իշխանությունները հատուկ միջոցներ էին ձեռնարկել, որպեսզի մի կողմից՝ այդ գործողություններին օրինական տեսք տրվեր, իսկ մյուս կողմից՝ բռնագավթվող ունեցվածքի անհրաժեշտ չափաբաժին ապահովվեր:

Հայ ժողովրդի ամբողջ ունեցվածքը բռնագավթելու համար անհրաժեշտ էր այդ ունեցվածքը ոչ պիտանի հայտարարել: Այդ նպատակի համար 1915թ. մայիսի 26-ին (ներ տոմարով) Օսմանյան կայսրության Ներքին գործերի նախարարը իր հրահանգով առաջարկեց մեծ վեզիրին ընդունել օրենք, որը կթույլատրի հայ ժողովրդի գաղթը: Պառլամենտը «օրենքը» չընդունեց, չնայած որ դա պահանջում էր Սահմանադրության 36-րդ հոդվածը: Գաղթի մասին իրավաբանական հիմք չունեցող այդ ժամանակավոր օրենքի հիման վրա՝ «ստեղծված պատերազմական և քաղաքական լարված իրավիճակի հետևանքով հայ ժողովրդի կողմից թողնված շարժական և անշարժ գույքի նկատմամբ վերաբերմունքի մասին» 1915 թ. հունիսի 10-ին մտցվեց նոր լրացուցիչ օրենք: Հայերի ամբողջ ունեցվածքը հայտարարվեց «բարձիթողի» ու բանտարկվեց: Նախատեսվում էր ստեղծել հատուկ կոմիտեներ, որոնք պիտի հաշվառման վերցնեին ու պահպանեին հայերի ունացվածքը սեփականատերերի անունով, անասունները պետք է անհապաղ վաճառվեին, իսկ միջոցները ապահով պահպանվեին, մինչև իսկական տերերի վերադարձը...

Սակայն այս և նմանատիպ օրենքների ընդունումը Թուրքիայում արդեն իսկ խոսում էր անօրինականության մասին, որովհետև հայերը սեփական կամքով երբեք չէին հրաժարվի իրենց ունեցվածքից:

Իրականությունը հետևյալն է. տեղահանությունից հետո Անատոլիայի երևելիները բռնագրավել ու կիսել են հայերի ունեցվածքը, վերցրել նրանց տներն ու դաշտերը: Մի մասը գնալու ժամանակ էր տիրացել գույքին, մի մասն էլ վերցրել էր գույքը՝ նրանց սպանելով:

Արդեն երեք տարի հետո՝ 1918թ. նոյեմբերի 4-ին, երբ Թուրքիան պարտություն կրեց պատերազմում ու երիտթուրքերը փախուստի դիմեցին, Օսմանյան կայսրության պառլամենտը 1915թ. այդ փաստաթուղթը ընդունեց ոչ սահմանադրական և իրավաբանորեն անվավեր²:

Անժխտելի փաստերը վկայում են, որ հայ բնակչության զանգվածային կոտորածների ու տեղահանության տարիներին երիտթուրքական

¹ Բարդակյան Գ.Պ., Հիտլերը և հայերի ցեղասպանությունը, Ե., 1991, էջ 33:

² <http://novostink.ru/armenian-genocide>. Տես՝ Բարսեղով Յու., Հայերի ցեղասպանությունը հանցագործություն է ըստ միջազգային իրավունքի, Մոսկվա, 2015:

կառավարությունը ձգտել է ոչնչացնելու նաև հայկական քաղաքակրթության նյութական վկայությունները: Ջարդարարները ղեկավարվել են Թալեաթի՝ Հալեպի տեղահանության գործերով կոմիտեին ուղղած հրահանգով. «...ամեն կերպ ջանալ ոչնչացնել բուն «Հայաստան» անվանումը Թուրքիայում»:¹

Երիտթուրքերի ձեռնարկած միջոցառումներն ուղղված էին ոչ միայն հայերի ֆիզիկական բնաջնջման իրագործմանը, այլև նրանց գույքի և ունեցվածքի թալանին, ազգային-հոգևոր մշակույթի ոչնչացմանը:

Գիտակցելով եկեղեցու դերը հայ ժողովրդի կյանքում՝ նպատակամղված կոտորել են հայ հոգևորականներին, ոչնչացրել եկեղեցիներն ու վանքերը, եկեղեցական գույքը, ձեռագիր մատյանները:

Հայ ժողովուրդը իր բազմադարյան պատմության ընթացքում ստեղծել է պատմության, գրականության, արվեստի, բնական գիտությունների վերաբերյալ տասնյակ հազարավոր ձեռագիր մատյաններ, հոգևոր և աշխարհիկ բնույթի երկեր: Ժամանակ առ ժամանակ տարբեր նվաճողներ ոչնչացրել են այդ ձեռագրերը, սակայն դրանց մտածված ու ծրագրված ոչնչացումը կատարվեց 1915 թ. հայ ժողովրդի ցեղասպանության հետ զուգընթաց:

Եվ հայ ժողովրդի հսկայական զանգվածներին կոտորելուց բացի՝ ոչնչացվեցին նաև հազարամյակների ընթացքում ստեղծված մշակութային արժեքներն ու հուշարձանները:

Երիտթուրքական կառավարության այդ քաղաքականության հետևանքով թուրք և քուրդ ջարդարարները թալանել են 66 քաղաքների և 2500 գյուղերի հայ և այլ քրիստոնյա ազգաբնակչությանը, կողոպտել ու քանդել ավելի քան 2000 եկեղեցի ու վանք, 1500 դպրոց ու վարժարան: Նյութական վնասը կազմում էր 15 մլրդ ֆրանկ (1919թ. դրությամբ)²: Ըստ Ամերիկյան Համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի դեկան դոկտոր Թովմաս Սամուելյանի տեղեկության՝ հայ ժողովրդին հասցված վնասը 1919թ. դրությամբ կազմում էր ավելի քան 19 մլրդ ֆրանսիական ֆրանկ (որից գրեթե 14,6 միլիարդը՝ Թուրքահայաստանի հայերին հասված վնասն էր, իսկ 4,5 միլիարդը՝ Հայաստանի Կովկասյան Հանրապետության), իսկ 2015 թ. հաշվարկներով՝ 3տրիլիոն դոլլարից ավելի³:

Նման ցեղասպանական գործողությունները հետապնդում են երկու նպատակ. ցույց տալ, որ Արևմտյան Հայաստանը չի եղել հայերի հայրենիքի մի մասը, և չի եղել հայերի ցեղասպանություն:

Հայերի՝ թուրքական իշխանությունների կողմից իրականացված ցեղասպանության հետևանքով զոհվեց 1,5 մլն մարդ, մոտ 600 հազար հայեր

¹ Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում: Փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, 1991, էջ 562:

² Հայկական հարց հանրագիտարան, Երևան, 1996, էջ 164:

³ <http://novostink.ru/armenian-genocide>.

գաղթական դարձան: Արևմտյան Հայաստանը ցեղասպանության հետևանքով զրկվեց իր բնիկ հայ բնակչությունից, Արևմտյան Հայաստանը հայաթափվեց: Հայոց պատմական Հայրենիքը զրկվեց իր իսկական տերերից և հայտարարվեց թուրքական հայրենիքի բաղկացուցիչ մաս:

Արդեն 1915թ. օգոստոսին ներքին գործերի նախարար Թալեաթը լկտիաբար հայտարարում էր, թե «հայերի նկատմամբ գործողությունները հիմնականում իրականացված են և Հայկական հարց այլևս գոյություն չունի»¹

Արևմտահայության ոչնչացումից հետո օրակարգ մտավ արևելահայության ցեղասպանության իրականացման խնդիրը: Այդ կապակցությամբ Վեհիք փաշան նշում էր . «Եվ դուք՝ հայերդ, կանգնած եք մեր այդ ճամբուն վրա: Պահանջելով Վանը՝ դուք կփակեք մեր ճամբան դեպի Պարսկաստան: Պահանջելով Նախիճևանն ու Ջանգեզուրը՝ դուք արգելք կը դառնաք մեզի իջնելու Քուրի հովիտը եւ երթալու Բաքու: Կարսն ու Ախալքալաքը կը փակեն մեր ճամբան դեպի Ղազախ ու Գանձակ: Դուք պետք է մեկ կողմ քաշուիք եւ մեզի ճամբա տաք:...»²

Եվ գուցե երիտթուրքերին փոխարինած Մուստաֆա Քեմալի, որ հետևողականորեն շարունակում էր իր նախորդների պանթուրքիստական, հակահայկական քաղաքականությունը, արևելահայության ցեղասպանության կազմակերպման ծրագրին խոչընդոտ հանդիսացավ ՀՀ-ի խորհրդայնացումը, և հայ ժողովուրդը փրկվեց վերջնական կործանումից: Եվ նա չկարողացավ Թալեաթի նման ի լուր աշխարհի հայտարարել, որ «այդ տարածքներում չկա հայություն, ուրեմն և չկա Հայկական հարց»³:

Խորհրդային կարգերը արգելք հանդիսացան պանթուրքիստական գաղափարախոսության ծրագրի իրագործման համար, և քանի որ սահմանային հարցերի լուծումը պանթուրքիստների ուժերից վեր էր, ուստի նրանք ձեռնամուխ եղան այդ շրջանների հայաթափման քաղաքականության իրականացմանը:

Հայության ֆիզիկական եղեռնը փոխարինվեց «սպիտակ եղեռնով»: Խորհրդային իշխանության տարիներին հայաթափվեց Նախիջևանը: Նույն վտանգի առաջ կանգնեց նաև Լեռնային Ղարաբաղը, որի հայ բնակչության տոկոսը 95-ից իջավ 75-ի: Միաժամանակ նշանակալից էր Ջանգեզուրի ադրբեջանական բնակչության աճը:

Կազմակերպված ձևով իրագործվում էր ազգային-մշակութային եղեռն նաև 1918 թվականին ստեղծված Ադրբեջանում: Ադրբեջանում, ինչպես և Թուրքիայում հայ մշակույթի ոչնչացումը կատարվում էր երկու ձևով.

¹ Նույն տեղը, էջ 308:

² Խատիսեան Ալ., Հայաստանի Հանրապետության ծագումն ու զարգացումը, Բեյրութ, 1968, էջ 86:

³ Հայերի ցեղասպանությունը, Ուսումնասիրություններ, Ե., 2001, էջ 28:

հուշարձանների ոչնչացմամբ և հայ մշակութային գործիչների ու արժեքների յուրացմամբ¹:

Հայերի՝ Թուրքիայում և Ադրբեջանում կատարվող ազգային-մշակութային եղեռնի նպատակն էր հայ ժողովրդի ստվար զանգվածներին կոտորելը, հայկական տարածքները յուրացնելուն զուգընթաց հայ ժողովրդի ստեղծած մշակութային արժեքները վերացնել և յուրացնել, որոնք հայկական քաղաքակրթության գոյության նյութական արտահայտություններն են, որպեսզի չմնան «անհետացած» ժողովրդի վկաները:

Մենք չենք կարող մեր ժողովրդին գրկել պատմական հիշողությունից: Նա իր սրտի ու հիշողության գաղտնարաններում մշտապես ու սրբությամբ վառ պահեց ու կպահի անմեղ նահատակների հիշատակը և ամբողջ աշխարհում՝ Եվրոպայի, Ամերիկայի, Մերձավոր և Միջին Արևելքի շատ երկրներում, Ավստրալիայում, Բարձրագրեց տասնյակ ու տասնյակ քարեղեն հուշարձաններ:

Ցեղասպանությունը վաղեմության ժամկետ չունի: Տարբեր ազգերի, տարբեր քաղաքակրթությունների պարտքն է ճանաչել ցեղասպանությունը:

Եթե հայերի զանգվածային սպանությունները դրանց կատարման պահին միջազգային իրավունքի կողմից համարվել են հանցագործություն, ապա դրանից բխում է, որ անկախ հանցագործության անվանումից և նրա կատարման ժամանակից՝ ներկայումս գործող միջազգային իրավունքը չի կարող այդ գործողությունները դիտարկել իբրև օրինական և ոչ հանցավոր²:

Միջազգային առաջին արձագանքը 1915թ. հայոց ցեղասպանության իրադարձություններին Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի, Մեծ Բրիտանիայի՝ 1915թ. մայիսի 24-ի համատեղ հայտարարությունն էր, որտեղ հայ ժողովրդի նկատմամբ կատարված բռնությունները բնորոշվեցին որպես «հանցագործություն մարդկության և քաղաքակրթության դեմ»: Հաագայի կոնվենցիայի ու մասնավորապես «Մարտենսի վերապահման» ոգով էր, որ կողմերը 1915թ. մայիսի 24-ի հայտարարությամբ կատարված հանցագործության համար

---

¹ Ադրբեջանցի «մասնագետները» հայ որոշ գիտնականների, մշակույթի գործիչների համարում են աղվանցի գործիչներ, հայկական եկեղեցիներն ու քարերը՝ աղվանական մշակույթի նմուշներ, իսկ ադրբեջանցիներին՝ աղվանների հետևորդներ, հետևաբար, ըստ նրանց, այդ ամենը ադրբեջանական են: Բացի դրանից՝ Ադրբեջանում հրատարակվում են հակագիտական քարտեզներ, որտեղ Ադրբեջանի «տարածք» են համարվում Հայաստանի Հանրապետության արևելյան և հարավ-արևելյան տարածքները: Հայ բնակչության և հայկական մշակույթի կոթողների ոչնչացման ընթացքն Ադրբեջանում ուժեղացավ 1988 թվականից, երբ Ղարաբաղի հայ բնակչությունը, իրագործելով ժողովուրդների ինքնորոշման վերաբերյալ միջազգային իրավունքների ընձեռած հնարավորությունը, որոշեց վերամիավորվել ՀՀ-ի հետ:

² Մարության Ա., Հայոց ցեղասպանության հետևանքների հաղթահարման հիմնախնդիրներն ու պատմաիրավական հիմնավորումները, Ե., 2014, էջ 11:

դատապարտում և պատասխանատու էին համարում թուրքական կառավարությանը¹:

Այդ հռչակագրով Անտանտի տերությունները Օսմանյան կայսրությունում կատարվող հայերի զանգվածային կոտորածներին տալիս էին թե՛ քաղաքական և թե՛ իրավական գնահատական՝ դա հանցագործություն է՝ ուղղված մարդկայնության և քաղաքակրթության դեմ: Այս փաստաթղթի հրապարակումը բուն կոտորածների ընթացքում, ևս մեկ ապացույց է այն բանի, որ հայերի հետ կատարվածը համարվել է հանցագործություն՝ համաձայն տվյալ պահին գործող միջազգային իրավական նորմերի:

Առաջին աշխարհամարտի ավարտից հետո կնքվեցին Վերսալի, ապա Սևրի հաշտության պայմանագրերը՝ համապատասխանաբար Գերմանիայի ու Թուրքիայի հետ, և դրանցում հստակորեն նշված էր, որ պետք է ստեղծվեին միջազգային դատական ատյաններ պատերազմական հանցագործներին դատելու համար²: Թերևս սրանից վախենալով՝ Թուրքիան հապճեպ ձեռնարկեց երիտթուրքերի դատավարությունը՝ հայերի զանգվածային սպանությունների պատասխանատվությունը բարդելով միայն «Միություն և առաջադիմություն» կուսակցության և նրա առաջնորդների վրա ու փորձելով խուսափել թուրքական պետության պատասխանատվությունից, ինչը կարող էր ծագել միջազգային ատյանում նման դատավարություն սկսելու պարագայում:

Այսպիսով՝ ցեղասպանության հանցագործությանը տրված «մարդկության դեմ կատարված հանցագործություն» որակումը, որն առկա է 1899 թ. և 1907թ. Հաագայի համապատասխանաբար երկրորդ և չորրորդ կոնվենցիաներում և 1915թ. մայիսի 24-ի Անտանտի տերությունների համատեղ հայտարարության մեջ, ոչ պատահականորեն, այլ օրինաչափորեն արտացոլվեց նաև ՄԱԿ-ի «Ցեղասպանության հանցագործության կանխարգելման և դրա համար պատժի մասին» (1948թ.) ու «Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չկիրառելու մասին» (1968թ.) կոնվենցիաներում: Ուրեմն հայերի զանգվածային սպանությունները անկախ «գենոցիդ» տերմինի կիրառումից, համարվել են հանցագործություն՝ համաձայն մինչև Հայոց ցեղասպանությունը, ցեղասպանության ընթացքում և դրանից հետո գործող միջազգային իրավունքի

¹ Տես՝ *Международные отношения в эпоху империализма, Документы из архивов Царского и Временного правительства. 1878-1917, М.-Л. 1931-1940, серия III, т.7, ч.2, с. 252.* Տես նաև՝ Մարտիան Ա., Հայոց ցեղասպանության հետևանքների հաղթահարման հիմնախնդիրներն ու պատմաիրավական հիմնավորումները, Ե., 2014, էջ 36:

² Հովհաննիսյան Վ., Սևրի 1920թ. օգոստոսի 10-ի հաշտության պայմանագիրը և Հայոց պահանջատիրությունը, «Արևմտահայության պահանջատիրության հիմնախնդիրները» (գիտագործական միջազգային գիտաժողով), Գիպրոս-Նիկոսիա, 18-19 ապրիլի 2008թ., «Գիտական զեկուցումների ժողովածու», Մոսկվա, 2008, էջ 20: Տես նաև՝ Մարտիան Ա., նշվ. աշխ., էջ 37:

նորմերի: Ուստի ներկայումս գործող միջազգային իրավական նորմերը թույլ են տալիս հենվել նաև հենց ցեղասպանության կատարման պահին գործող նորմերի վրա և համապատասխան գնահատական տալ 20-րդ դարակերպին կատարված հանցագործությանը:

Չնայած Հայոց ցեղասպանության միջազգային դատապարտման շարունակվող գործընթացին՝ Թուրքիան շարունակում է ամեն կերպ պայքարել Հայոց ցեղասպանության ճանաչման դեմ, պատմության նենգափոխման, հակահայ քարոզչության, քաղաքական և տնտեսական, լոբբինգի և այլ միջոցներով: Ազգայնական հանցագործ, հենց Թուրքիայի արդարադատության կողմից ամենատարբեր մեղադրանքներով բազմիցս դատապարտված, բայց դրան զուգահեռ նաև ազգայնական կուսակցություն և կազմակերպություններ ներկայացնող հայտնի հայատյաց, Թուրքիայի աշխատավորական կուսակցության նախագահ Դոդու Փերինչեքի գործը փորձում են դարձնել Հայոց ցեղասպանության հարցին դատարանի իրավական դիրքորոշման հարց¹:

2000թ. նոյեմբերի 16-ին Իտալիայի պատգամավորների պալատը Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող և դատապարտող որոշում է ընդունել: Իսկ ահա 2015թ. փետրվարի 11-ին Իտալիայի Սենատը 234 կողմ, 8 ձեռնպահ և 3 դեմ ձայներով ընդունել է Հոլոքոստի և ցեղասպանությունների ժխտումը քրեականացնող օրինագիծ: Այն պատիժ է սահմանում Հոլոքոստը, մարդկության դեմ իրագործված հանցագործությունները, պատերազմի ոճիրները ժխտողների

---

¹ Հիշեցնենք, որ Դոդու Փերինչեքը, որը նաև ընդգծված հակահայ գործունեություն ծավալող թուրքական «Թալեաթ փաշա» կոմիտեի հիմնադիրներից մեկն է, 2005 թվականին Շվեյցարիայում հայտարարել էր, որ Հայոց ցեղասպանությունը «իմպերիալիստական սուտ է»: Այս խոսքերի համար շվեյցարական դատարանը նրան 90-օրյա ազատազրկման էր դատապարտել, և որպես այլընտրանք՝ Փերինչեքը պետք է վճարեր ցեղասպանությունները ժխտողների համար օրենքով սահմանված տուգանքը:

Սակայն 2013 թվականի դեկտեմբերի 17-ին Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բավարարել էր Փերինչեքի հայցն ընդդեմ Շվեյցարիայի՝ պատճառաբանելով, թե իբր Շվեյցարիան խախտել է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը, այսինքն՝ խոսքի ազատության իրավունքը:

Այս որոշումից հետո Շվեյցարիայի կառավարությունը դիմեց ՄԻԵԴ՝ բողոքարկելու Փերինչեքի գործով որոշումը: Նախորդ տարվա հունիսին ՄԻԵԴ-ի հինգ դատավորներից բաղկացած կազմը կայացրեց գործի քննությունը դատարանի Մեծ պալատ ընդունելու մասին որոշում:

Թուրքիայի վճարել դատարանը ժամանակին «Էրզենեքոնի» գործով ցմահ ազատազրկման դատապարտված, սակայն 2014 թվականին դատարանի որոշմամբ երկիրը չլքելու պայմանով ազատ արձակված Փերինչեքի վրա դրված արգելքը դատական նիստից մի քանի օր առաջ չեղյալ էր հայտարարել <http://allturkey.am/bd/#sthash.tNMyQZB3.dpuf>

նկատմամբ¹: (Այս մասին հաղորդում է «Արմենպրեսը»՝ վկայակոչելով II Sole 24 Ore-ը և Մենատի պաշտոնական կայքը:) Օրինագծի՝ բոլոր ատյաններում ընդունման դեպքում երեք տարվա ազատագրվում է սպառնում անձանց, ովքեր «մասամբ կամ ամբողջությամբ կժխտեն Հոլոքոստը, կիրահրեն կամ կկատարեն ռասայական խտրականության վրա հիմնված արարքներ»²:

Ներկայումս Ֆրանսիայում օրինագիծ է շրջանառվում, որը պատիժ կսահմանի նաև Հայոց ցեղասպանությունը ժխտողների նկատմամբ:

Ժխտողականությունը ոչ միայն քաղաքական թուլության և անլիարժեքության բարդությունների դրսևորում է, այլև իրավական կատեգորիա: Այն կապում է Թուրքիայի գործող իշխանությունները ցեղասպանության հանցագործությունը կատարած իրենց նախորդների հետ, դարձնում նրանց մեղսակից մարդկության դեմ այդ ծանրագույն հանցատեսակում: Եվ հենց դրանով էր Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում ներկայումս զբաղված Թուրքիայի Հանրապետությունը:

Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին ընդառաջ աշխարհի հայությունը պետք է ավելի ուժեղացնի աշխատանքներն այդ ոճրագործության միջազգային ճանաչման ու դատապարտման ուղղությամբ: Ֆրանսիան և Գերմանիան եվրոպական այն երկրների թվում են, որոնք քրեականացրել են Հոլոքոստի ժխտումը:

Այս հարցում թուրքագետ Ռուբեն Սաֆրաստյանը կարևորում է այն հանգամանքը, որ հարցի միջազգային ճանաչումից պետք է անցում կատարել դեպի իրավական դաշտ և իրավական տիրույթում լուծել Հայոց ցեղասպանության հարցը: «Պետք է կյանքի կոչել «Պահանջում եմ և դատապարտում» կարգախոսը, և այդ առումով ներգրավել նաև միջազգային իրավաբանների և, ստեղծելով խումբ, միջազգային դատարանում քննել Հայոց ցեղասպանության հարցը»³, – «Արմենպրես»-ի հետ զրույցում ասել է նա:

Անդրադառնալով Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հարցին՝ Ռուբեն Սաֆրաստյանն ասել է, որ 2014թ. Հունաստանի խորհրդարանի կողմից Հայոց ցեղասպանության ժխտման քրեականացումը և Բոլիվիայի խորհրդարանի

---

¹ Օրինագիծը դեռ պետք է հավանության արժանանա Իտալիայի խորհրդարանի ստորին պալատի կողմից: Մենատորները քվեարկության ժամանակ հստակ ընդգծել են՝ օրինագծի ընդունումը չի խաթարում խոսքի ու ազատ արտահայտվելու իրավունքը: Օրինագծի ջատագով Ջուզեպե Լումիան, ով արդարադատության հանձնաժողովի անդամ է, նշել է, որ օրինագծի ընդունումը բեկումնային է Իտալիայի համար: «Հոլոքոստի և ցեղասպանությունների ժխտումը կպատժվի ինչպես և շատ երկրներում» – ասել է Լումիան:

² Տես՝ Ապառաժ, 23 Դաշնակցության Արցախի Կենտրոնական Կոմիտեի պաշտոնական կայքէջ, 13 փետրվարի 2015թ., <http://aparaj.am/>

³ Արմենպրես, Երևան, 26 դեկտեմբեր 2014:

կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը քայլեր են, որոնք Սփյուռքի և հայ դիվանագետների կատարած մեծ աշխատանքի արդյունքն են:

Ցեղասպանության հետևանքների հաղթահարման իրավական պահանջները ներկայացնելու հայեցակարգը՝ անհատական, համայնքային և պետական մակարդակներով, արտացոլվելու է ցեղասպանության հանձնաժողովի որոշմամբ ձևավորված և աշխատանքներն իրականացնող հայ իրավաբանների հանձնախմբի կողմից պատրաստվող համապարփակ թղթածրարում, որի նախապատրաստման ընթացքի մասին հատուկ զեկույցով հանդես եկավ հանձնախմբի ղեկավար, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի նախագահ պարոն Գագիկ Հարությունյանը:

2015 թվականին ընդառաջ՝ թուրքական կողմն ակտիվացրել է Հայոց ցեղասպանության դեմ պայքարը տարբեր ճակատներում, այդ թվում և՛ գիտական ուղղությամբ: Թուրքիան տպում է Ցեղասպանությունը ժխտող բազմալեզու գիտական գրականություն, անցկացնում տեղական և միջազգային սեմինարներ ու գիտաժողովներ: Թուրքիան նաև ֆինանսավորում է միջազգային կարևորություն ունեցող համալսարաններում Ցեղասպանության փաստի ժխտմանն ուղղված քայլերը:

Բացի դրանից՝ աշխարհի տարբեր երկրներում բնակվող թուրքերը նաև Անկարայի միջամտությամբ կազմակերպում են հակահայկական ակցիաներ, միջոցառումներ:

Եվրոպական ժողովրդական կուսակցությունը մարտի 3-ին (ԵԺԿ) Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին նվիրված բանաձև է ընդունել¹, որով դատապարտվում է հայ ժողովրդի նկատմամբ իրականացված ցեղասպանությունը, դրա ժխտումը, պատասխանատվությունից խուսափելու և իրականացված ոճրագործությունները մոռացության մատնելու կամ արդարացնելու փորձերը:

«Հայոց ցեղասպանության ժխտումը խարխլում է երկարատև խաղաղության ու անվտանգության հիմքերը՝ առավել հավանական դարձնելով ոճրագործությունները նաև ապագայում»², - այս մասին էլ հայտարարել է ԱՄՆ-ի կոնգրեսական Ռոբերտ Դոլդը, ով հանդիսանում է Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ ԱՄՆ-ի կոնգրեսին ներկայացրած նոր բանաձևի նախաձեռնության հեղինակը:

Այսպիսով՝ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ցեղասպանության ժխտումը նոր ցեղասպանություն գործելու առաջին քայլն է: Աններելի է, որ ոչ ոք չի պատժվել, չեն պատժվում նաև ցեղասպան պետությունների իրավահաջորդ՝ ժամանակակից Թուրքիայի կառավարողները, որոնք համառոտ են ժխտում են հայերի ցեղասպանությունը:

¹ <http://civilnet.an/author/civilnet/03.03.2015>.

² Ապառաժ, Ստեփանակերտ, 20 մարտի, 2015 թ.

Եթե Թուրքիայի կողմից հայոց ցեղասպանությունը ճանաչվի ու դատապարտվի, ապա դա նոր էջ կբացի հայ և թուրք ժողովուրդների պատմական հաշտեցման գործընթացում:

Հայոց ցեղասպանությունը միջազգային հանրության կողմից պետք է քննադատվի ու դատապարտվի: Դա հարցի քրեական կողմն է: Միաժամանակ գոյություն ունի նաև հարցի քաղաքացիական կողմ. դա հայ ժողովրդին հասցված վնասների փոխհատուցումն է, որը գոհերի փաստական և իրավական հիմքեր ունեցող անբաժանելի իրավունքն է: Դա հասարակության պարտականությունն է և տուժող կողմի փոխհատուցում ստանալու իրավունքը:

Ամփոփում

Հողվածում փորձ է արվում մեկնաբանելու Հայոց ցեղասպանությունը՝ որպես մարդկության դեմ գործադրված հանցագործություն: Նախ տրվում են ցեղասպանություն տերմինի բացատրությունը, նրա կիրառման հանգամանքը միջազգային փաստաթղթերում, որի իրավական հիմքը դրեց լեհ իրավաբան Ռաֆայել Լեմկինը: Այնուհետև ցույց է տրվում, որ Երիտթուրքերի ձեռնարկած միջոցառումներն ուղղված էին ոչ միայն հայերի ֆիզիկական բնաջնջման իրագործմանը, այլև նրանց գույքի և ունեցվածքի թալանին, ազգային-հոգևոր մշակույթի ոչնչացմանը:

Հայերի՝ Օսմանյան կայսրությունում կատարված հայերի զանգվածային կոտորածներն համարվել են հանցագործություն՝ համաձայն տվյալ պահին գործող միջազգային իրավական նորմերի:

Առաջին աշխարհամարտի ավարտից հետո կնքվեցին Վերսալի, ապա Սևրի հաշտության պայմանագրերը՝ համապատասխանաբար Գերմանիայի ու Թուրքիայի հետ, և դրանցում հստակորեն նշված էր, որ պետք է ստեղծվեին միջազգային դատական ատյաններ պատերազմական հանցագործների դատելու համար:

Հողվածում անդրադարձ է կատարվում նաև ցեղասպանության հանցագործությանը տրված «մարդկության դեմ կատարված հանցագործություն» որակմանը՝ ըստ միջազգային փաստաթղթերի: Այն առկա է 1899 թ. և 1907 թ. Հաագայի համապատասխանաբար երկրորդ և չորրորդ կոնվենցիաներում և 1915 թ. մայիսի 24-ի Անտանտի տերությունների համատեղ հայտարարության մեջ, որն արտացոլվեց նաև ՄԱԿ-ի «Ցեղասպանության հանցնագործության կանխարգելման և դրա համար պատժի մասին» (1948 թ.) ու «Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չկիրառելու մասին» (1968 թ.) կոնվենցիաներում:

Ուստի ներկայումս գործող միջազգային իրավական նորմերը թույլ են տալիս հենվել նաև հենց ցեղասպանության կատարման պահին գործող նորմերի վրա և

համապատասխան գնահատական տալ 20-րդ դարասկզբին կատարված հանցագործությանը:

Геноцид как тягчайшее преступление против человечества

Нуне Сарумян

Резюме

***Ключевые слова:** Преступление, геноцид, младотурки, западные армяне, приговор, международный военный трибунал, конвенция, Рафаэль Лемкин, депортация, резня, отказ, осуждение*

Статья представляет собой попытку интерпретировать Геноцид армян как преступление, совершенное против человечности. Прежде всего, дается определение понятия “Геноцид”, его имплементация в международных документах, правовой фундамент которого заложил Рафаэль Лемкин. Далее, в статье освещается деятельность младотурков, направленная не только на физическое уничтожение армян, но и на грабеж собственности и имущества и уничтожение национальной культуры.

Массовые убийства армян в Османской империи признавались преступлением в соответствии с действующими международными правовыми нормами.

После первой мировой войны были подписаны Версальский, а также Севрский мирные договоры, соответственно с Германией и Турцией, где четко была обозначена необходимость создания международного арбитража для разбирательства военных преступлений.

Определение геноцида как "преступление против человечества" присутствует во второй и четвертой Гаагских конвенциях 1899г. и 1907 г. , и в совместном заявлении стран Антанты от 24 мая 1915 года, отраженной в конвенциях ООН "О предотвращении и наказании преступления Геноцида " (1948) и «О неприменении иска давности к военным преступлениям и к преступлениям, совершенным против человечности" (1968).

Таким образом, в настоящее время международные правовые нормы позволяют опираться на нормы, действующие на момент совершения геноцида и дать соответствующую оценку преступлению начала 20 века.

The Genocide as the Gravest Crime against Humanity

Noune Sarumyan

Summary

Key words - crime, genocide, Young Turks, Western Armenians, sentence, International Military Tribunal, convention, Raphael Lemkin, deportation, slaughter, failure, condemnation

The article tries to interpret the Armenian Genocide as crime against the humanity. It particularly explains of the term “genocide”, its implementation in the international documents, the legal foundation of which was laid by Rafael Lemkin. Then, the article highlights the activity of the Young Turks directed not only to the realization of the physical extermination of the Armenians, but looting of the property and assets, and destruction of the national culture.

According to the modern legal norms Armenian massacres in the Ottoman Empire were considered as a crime.

The definition of genocide is found in the second and the fourth The Hague Conventions of 1899 and 1907 and in the joint statement of the Powers on May 24 1915, reflected in the UN Conventions on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1948) and on the Nonuse of the claim limitations to War crimes committed against humanity (1968).

Thus, at present the international legal norms allow to built on the rules existing at the time of the genocide and to give appropriate assessment to the crime of the early 20th century.

After the World War I the treaty of Versailles as well as Treaty Sevres were signed between Germany and Turkey and it was clearly mentioned that international judicatures must be created for adjudicating the martial criminals.